Wat kan een school doen om het leesgedrag van leerlingen in de bovenbouw van het havo/vwo bij het lezen van literaire teksten positief te beïnvloeden?

Beantwoord door Froukje Hoobroeckx (antwoordspecialist) en Karin Hoogeveen (kennismakelaar Kennisrotonde)

26 juni 2023

KR. 1551

Kort antwoord

Leesgedrag omvat de voorkeur voor lezen ten opzichte van andere activiteiten, de volharding bij het lezen en het aantal boeken dat gelezen wordt. Positief leesgedrag hangt samen met een aantal factoren: een positieve leeshouding, de overtuiging dat men kan lezen en een positieve verwachting van het lezen.

Het onderwijs kan het leesgedrag op een aantal manieren beïnvloeden. Het is essentieel dat de docent rekening houdt met de leesvoorkeuren en het competentieniveau van leerlingen. Het creëren van positieve leesmomenten is van belang, mede om de overtuiging over het eigen leesvermogen te beïnvloeden. Daarbij helpt het als leerlingen zelf boeken kunnen kiezen, maar zij kunnen wel hulp gebruiken bij het maken van die keuzes. Een docent kan bijvoorbeeld informatie over het boek geven om bij leerlingen een realistische verwachting tot stand te brengen. Met name zwakke lezers zijn daarbij gebaat. Door het verplichten van leesmomenten in de klas, ontwikkelen leerlingen leesroutines. Het praten over boeken, dus het uitwisselen van leeservaringen, kan ook leiden tot positief leesgedrag. Tenslotte is het geven van gerichte feedback op het juiste moment een geschikte manier om het leesgedrag positief te beïnvloeden.

Antwoord

Leesgedrag van leerlingen

Leesgedrag gaat over de voorkeur voor lezen boven andere activiteiten, over de volharding om langere tijd te blijven lezen, over de intentie om te lezen en het aantal boeken dat gelezen wordt (Stokmans 1999; Van Steensel, 2016). Het hangt samen met leeshouding, met overtuigingen over de eigen competenties en met een positieve verwachting van het lezen, zo blijkt uit literatuuronderzoek (Houtveen e.a., 2019). Daarnaast stelt Witte (2008) in zijn proefschrift vast dat leesgedrag samenhangt met literaire competentie ofwel het vermogen literatuur te lezen, te begrijpen en te waarderen.

Er is veel onderzoek gedaan naar leesgedrag van leerlingen, hoewel niet altijd specifiek onder leerlingen uit de bovenbouw havo/vwo, de doelgroep van de vraag. Bij de bespreking van de onderzoeksresultaten staat hieronder daarom dikwijls aangegeven onder welke doelgroep het onderzoek plaatsvond.

Factoren waarop de school invloed uit kan oefenen

Het ontbreekt aan een alomvattende theorie over leesgedrag waarin relaties tussen verschillende te beïnvloeden factoren zijn onderzocht. Om die reden is het dan ook niet mogelijk om aan te geven welke interventie het meest effectief is. Evenmin is bekend op welke manier interventies onderling samenhangen. Om die reden is elke interventie hierna apart beschreven. Er is niet altijd een directe samenhang tussen de besproken interventie en het leesgedrag. Soms gaat het om een relatie tussen de interventie en de factoren die samenhangen met leesgedrag, dus leeshouding, de overtuiging over de eigen competenties en een positieve verwachting van het lezen, dus dan is er een indirecte relatie.

Leeshouding en opvattingen over het eigen leesvermogen

Een meta-analyse van 88 studies naar leesmotivatie-interventies op het gebied van het lezen van informatieve teksten voor jongeren tussen zes en achttien jaar toont aan dat interventies die zich richten op het versterken van de competentiegevoelens van leerlingen over hun leesvaardigheid effectief zijn (Van der Sande et al., 2017). Overtuigingen over de eigen competenties zijn van invloed op de intentie om te lezen. Leraren kunnen deze overtuigingen positief beïnvloeden door leerlingen te leren hun eigen leesproces te reguleren, zo blijkt uit onderzoek onder jongere leerlingen (Cox & Guthrie, 2001). Ook het geven van positieve evaluaties werkt positief uit op de overtuiging over het eigen vermogen, zo blijkt uit onderzoek van Stalpers (2020) die het leesgedrag onder ruim 1000 jongeren tussen twaalf en 15 jaar onderzocht. De beschikbaarheid van boeken, een ervaren gevoel van rust, tijd en ruimte en leesroutines versterken het idee bij leerlingen dat lezen binnen hun vermogen ligt, zo blijkt o.a. uit casestudies die Witte (2008) uitvoerde in de bovenbouw havo/vwo.

Leerlinggericht literatuuronderwijs

Een leerlinggerichte benadering in het literatuuronderwijs kan leiden tot een positieve leeshouding van leerlingen en werkt beter dan een tekst-, cultuur- of canongerichte benadering. Dat vond Verboord (2003) in een promotieonderzoek onder ongeveer 90 leraren, 700 oud-leerlingen en hun ouders. Ook Witte (2008) vond dat aansluiting bij de interesses van de leerlingen een positief kan uitwerken op hun leesgedrag. De eerdergenoemde meta-analyse laat zien dat interventies die de individuele interesse van de leerling en/of de situationele interesse (de interesse die ontstaat door de context waarin wordt gelezen) koppelen aan de inhoud van de tekst, positief samenhangen met leesmotivatie (Van der Sande et al., 2017). Dat betekent dat de school bij de keuze voor een aanbod aan boeken en de docent bij de keuzes voor boeken in de lessen zou moeten aansluiten bij de belangstelling van de leerlingen.

Eigen boekenkeuzes mogen maken

Niet alleen het aansluiten bij de belangstelling, maar ook het geven van vrijheid bij de keuze voor boeken werkt positief uit op leesgedrag. Leerlingen verschillen immers in hun interesses. Als leerlingen zelf mogen kiezen, bevordert dat positief leesgedrag, ook nog op latere leeftijd, zo blijkt uit het eerdergenoemde onderzoek van Verboord (2003). Als leerlingen keuzes kunnen maken om redenen die zij zelf belangrijk

vinden, zoals bijvoorbeeld nieuwsgierigheid, het kunnen opgaan in een verhaal, het reguleren van de eigen emoties of om verveling tegen te gaan, werkt de interventie nog sterker (Stokmans & Wolters, 2019; Tellegen & Frankhuisen 2002). Ook uit de meta-analyse van Van der Sande et al., 2017) blijkt dat interventies die de autonomie van leerlingen ondersteunen door hen bijvoorbeeld zelf inspraak te geven in wat ze lezen en welke opdrachten zij maken, effectief zijn bij het bevorderen van leesmotivatie (en dus leesgedrag).

Juiste leesverwachting door hulp bij het kiezen van boeken

Witte (2008) stelt dat het voor het opdoen van positieve leeservaringen belangrijk is dat de leesverwachting van de leerling en het gekozen boek goed op elkaar aansluiten. Maar dat is voor leerlingen niet altijd eenvoudig te realiseren, omdat zij het vaak lastig vinden om geschikte boeken te vinden. Het bieden van hulp bij het kiezen van een boek is daarom een belangrijke manier om het leesgedrag positief te beïnvloeden. Voorkennis over de inhoud en de structuur van een boek helpen leerlingen om goed in te kunnen schatten of zij een boek geschikt vinden om te lezen (Stalpers, 2007; Qrius, 2021). Kennis over de informatiebronnen om geschikte boeken te vinden en over de boeken zelf, met name over 'young adult' boeken, blijken stimulerend voor leesgedrag (Stalpers, 2020). Leraren kunnen de leeshouding daarnaast versterken door leerlingen uit te dagen boeken te kiezen die in de 'zone van nabije ontwikkeling' liggen.

Voor minder gemotiveerde en zwakkere lezers geldt bovendien dat het in aanraking brengen met een afgebakend, divers, passend en aantrekkelijk gepresenteerd boekenaanbod helpt om tot lezen te komen, zo blijkt uit onderzoek van Van der Sande et al. (2019) onder leerlingen tussen tien en twaalf jaar. Ondersteuning bij het kiezen van boeken voor 'vrij lezen' is dus vooral voor zwakke leerlingen belangrijk om ervoor te zorgen dat zij daadwerkelijk tot lezen komen, zo blijkt ook uit een meta-analyse van studies onder leerlingen in het primair en voorgezet onderwijs (Merke et al., 2022).

Verplichting tot lezen

Als de school met enige regelmaat, zo'n vier keer per jaar, de opdracht geeft een boek te lezen zet dit leerlingen aan tot lezen, zo geven leerlingen aan (Witte, 2008).

Ondersteuning tijdens het lezen

Het werkt goed als leraren leesmomenten inbouwen, zodat zij het leesproces kunnen waarnemen en in kunnen grijpen als de leerling een verkeerde keuze heeft gemaakt. Door de juiste feedback kunnen leraren succeservaringen van leerlingen rondom lezen versterken. Een persoonlijke benadering van de leraar tijdens het lezen is dus positief voor het leesgedrag, volgens leraren en leerlingen in casestudies. Dat geldt vooral voor zwakke lezers (Witte, 2008).

De Naeghel et al. (2014) deden onderzoek onder ruim 4000 15-jarigen en vonden dat ondersteuning van leraren het leesgedrag bevordert, wanneer leraren blijk geven van persoonlijke betrokkenheid, de autonomie van leerlingen ondersteunen en structuur bieden. Uit onderzoek onder 14-17-jarigen blijkt bovendien dat de invloed van leraren op het leesgedrag van leerlingen sterker is dan het leesklimaat thuis (Nagel & Verboord, 2012).

Het creëren van positieve leeservaringen

Als het lezen plezierig, leerzaam en niet te makkelijk is, leidt dit tot een positieve leeshouding die vervolgens positief uitwerkt op leesgedrag, zo laten verschillende onderzoeken zien. Die onderzoeken zijn uitgevoerd onder respectievelijk bijna 200 fictielezers (Stokmans, 1999), onder 1000 jongeren tussen twaalf en 25 jaar (Stalpers, 2020) en onder leerlingen in het voortgezet onderwijs (Stokmans, 2007).

Praten over boeken

Sociale interactie in de klas over boeken en lezen, zoals het uitwisselen van leeservaringen en het houden van boekpresentaties kan niet alleen helpen bij het maken van een passende keuze (Witte, 2008), maar is ook een manier om het leesgedrag positief te beïnvloeden (Stokmans & Wolters, 2019). Dat blijkt ook uit de meta-analyse van Van der Sande et al. (2017): interventies die de sociale motivatie stimuleren, bijvoorbeeld door leerlingen te laten samenwerken rondom leestaken, zijn effectief.

De invloed van leeftijdgenoten

Leeftijdgenoten, influencers op social media en bibliotheekmedewerkers kunnen, naast de leraar, leerlingen stimuleren om te lezen, zo blijkt uit een onderzoek onder ongeveer 500 jongeren (Qrius, 2021). Die invloed is groter als leerlingen deze personen aardig vinden, als expert zien of op zichzelf vinden lijken (De Naeghel et al. 2014). Uit vragenlijstonderzoek van Stalpers (2005, 2007, 2020) onder tieners blijkt dat vooral vrienden invloed hebben op leesgedrag. De school kan leerlingen daarom in aanraking brengen met anderen, vooral leeftijdgenoten, die positief leesgedrag laten zien.

Aandacht voor begrijpend lezen

In het eerdergenoemde scholierenonderzoek van Stalpers (2007) blijkt dat zwakkere lezers relatief vaak het lezen van boeken mijden. Op basis van onderzoek onder ca 18.800 leerlingen in het PO signaleert McKenna (1995) dat een daling van leeshouding bij oudere leerlingen te maken heeft met leesvaardigheid. Voldoende vaardigheid op het gebied van woordenschat, technisch en begrijpend lezen en het vermogen om te reflecteren op de leesbeleving en het verhaal, zijn daarom ook belangrijke voorwaarden om positieve ervaringen op te doen tijdens het lezen (Tellegen & Frankhuisen, 2002; Mol, 2022). Dat geldt ook voor leerlingen uit de bovenbouw van havo/vwo, omdat ook daar sommige leerlingen (nog) moeite hebben met het begrijpen van teksten. Het is daarom raadzaam om zwakkere lezers extra ondersteuning te bieden waardoor zij deze vaardigheden beter kunnen ontwikkelen.

Geraadpleegde bronnen

Cox, K.E. & Guthrie, J.T. (2001). Motivational and Cognitive Contributions to Students' Amount of Reading. *Contemporary Educational Psychologie 26(1)*, 116-131.

De Naeghel, J., Valcke, M., De Meyer, I., Warlop, N., van, Braak, J. & Van Keer, H. (2014). The role of teacher behavior in adolescents' intrinsic reading motivation. *Reading and writing 27(9)*, 1547–1565.

McKenna, R., Kear, J. & Ellworth, R. (1995). Children's attitudes towards reading: a national survey. *Research Quartely 30(4)*, 934-956.

Merke, S., Ganushchak, L. & Steensel, R. van. (2022). Verrijkt vrij lezen: Een meta-analyse van de effecten van toevoegingen aan vrij lezen. Stichting Lezen.

Mol., S. E. (2022). Het belang van voorlezen en zelf lezen voor kinderen en adolescenten: Meta-analyse van het verband tussen (voor)leeservaring en leesvaardigheid. Stichting Lezen.

Nagel, I. & Verboord, M. (2012). Reading behaviour from adolescence to early adulthood: A panel study of the impact of family and education on reading fiction books. *Acta Sociologica*, *55(4)*, 351-365.

Qrius (2021). De leescultuur van jongeren. Stichting Lezen.

Sande, L. van der, Steensel, R. van & Arends, L. (2017). Effecten van leesmotivatie-interventies: Uitkomsten van een meta-analyse. Stichting Lezen reeks: Succesvol lezen in het onderwijs.

Sande, L. Van der, Wildeman, I. Bus, A. & Steensel, R. van (2019). Lezen stimuleren via vrij lezen, boekgesprekken en appberichten. Stichting Lezen.

Stalpers, C. (2005). Gevormd door leeservaringen. De relatie tussen leeshouding, het lezen van fictie en het voornemen van adolescenten om lid te blijven van de openbare bibliotheek. Universiteit Utrecht.

Stalpers, C. (2007). Het verhaal achter de lezer een empirisch onderzoek naar variabelen die verschillen in leesgedrag verklaren, Eburon.

Stalpers, C. (2020). De leeswereld van jongeren en jongvolwassenen. Stichting Lezen.

Stokmans, M. J. W. (1999). Reading attitude and its effect on leisure time reading. *Poetics: Journal of Empirical Research on Literature, the Media and the Arts*, *26(17)*, 245-261.

Stokmans, M. J. W. (2007). Leeshouding: De motor achter leesgedrag. In: Schram, D. & Raukema, A.M. (Eds.), *Lezen in de lengte en lezen in de breedte: Doorgaande leeslijn in wetenschappelijk perspectief.* Eburon, 267-290.

Stokmans, M. & Wolters, R. (2019). Lezen doe je samen. Hoe kan leeshonger gestimuleerd worden? Stichting lezen reeks deel 32.

Tellegen, S. & Frankhuisen, J. (2002). Waarom is lezen plezierig? Eburon.

Verboord, M. (2003). Lange-termijneffecten van benaderingen van literatuuronderwijs: hoe kan een latere belangstelling voor lezen verklaard worden? *Pedagogische Studiën*, *80* (80), 24-38.

Witte, T., Rijlaarsdam, G., & Schram, D. (2008). Literatuuronderwijs en de ontwikkeling van leesmotivatie in de Tweede Fase. *Levende Talen Tijdschrift*, *9(2)*, 19–30.

Meer weten?

onderwijskennis.nl/kennisbank/leesmotivatie-bevorderen-het-primair-onderwijs

Andere relevante Kennisrotonde-antwoorden:

Kennisrotonde (2020). Welke methoden voor leesbevordering, gericht op leerlingen in de leeftijdsgroep van 12 tot 16 jaar zijn effectief om hen meer te laten lezen?

Kennisrotonde. (2020). Welke leesbevorderingsinterventies zijn effectief om het lezen en het leesplezier onder MBO-studenten te bevorderen?

Kennisrotonde. (2023). Met welke interventies kan een school ouders van eerstejaars leerlingen in het vmbo meer actief betrekken bij leesbevordering van hun kinderen?

Over deze vraag

Opgesteld door:	Froukje Hoobroeckx (antwoordspecialist) en Karin Hoogeveen (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	Leraar Nederlands
Geraadpleegde experts:	Kees Broekhof, onderwijsadviseur taal (Sardes)
Onderwijssector:	VO
Trefwoorden:	leesbevordering, leesmotivatie, literaire competentie, leesonderwijs, literatuuronderwijs
Referentie:	Kennisrotonde. (2023). *Wat kan een school doen om het leesgedrag van leerlingen in de bovenbouw van het havo/vwo bij het lezen van literaire teksten positief te beïnvloeden?* (KR. 1551)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.